

RANT' IN İKİ BOYUTU: RANT ARAYIŞI VE TEŞVİK OLARAK RANTLAR

Arş.Gör. Münewver SOYAK*

Temelleri 1970'lere uzanan ve 1980'lerden bu yana iktisat literatüründe büyük bir popülarite kazanan Rant Arayışı Kuramı, neoliberal politik iktisadın, devletin ekonomiden elini çekmesi önermelerine kuramsal bir dayanak olarak günümüze kadar gelmiştir. Krueger¹, Tullock², Tollison³, Mohammed ve Whalley⁴ ile Katz ve Rosenberg⁵ gibi yazarlar tarafından geliştirilen bu yaklaşım, Türkiye'de de bir çok yandaş bulmuş, bu doğrultuda popüler ve akademik nitelikli dergilerde, konuyla ilgili birçok yazı yayınlanmıştır⁶. Bu kuramın savunucuları, rant aramanın toplumsal maliyeti -kaynak israfı- üzerinde durmakta ve buradan hareketle, rant arayışının ortadan kalkması için devletin yapay rantlara yol açan müdahalelerinin azaltılmasını önermektedirler. Fakat, görüldüğü gibi bu yazarlar, gelişmekte olan ülkelerdeki rant olgusunu, nesnel koşullarından kopararak değerlendirmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomiye müdahale etmesini zorunlu kılan koşulları unuttuğu-veya ihmal etmiş- görünen bu yazarlar, rantın yalnızca toplumsal maliyet yönüyle ilgilenmekte, buna karşın rantın teşvik edici yönünü göz ardı etmektedirler.

Rant Arayışı Kuramı, devletin ekonomiye müdahalesi sonucu ortaya çıkan yapay rantları elde etmek için yapılan faaliyetlere -rüşvet, lobicilik vs- yönelik harcamaların toplumsal açıdan bir israf olduğu temeline dayanır. Bu çerçevede hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, ulusal ekonomiler açısından rant aramanın toplumsal maliyeti tahmin edilmekte ve genellikle GSMH'ye oranlanmaktadır⁷. Böylelikle devletin ekonomiye müdahalesi sonucunda oluşan yapay rantlara yönelik ortaya çıkan kaynak israfı gözler önüne serilmekte, kesin ve kökten çözüm olarak da devletin ekonomik faaliyetlerini azaltması önerilmektedir. Hatta bu kuramın Türkiye'deki bazı yandaşları, A.Smith'in görünmez eline olan bağlılıklarını daha etkili ifade edebilmek için, devlet müdahalesi sonucunda ortaya çıkan rant arayan insanları "görünmez ayak" olarak nitelendirmektedir.

*"Devletin büyümesi görev ve fonksiyonlarının genişlemesi rant arama faaliyetlerinin artmasına neden olur...A.Smith' in belirtmek istediği devletin görev ve fonksiyonlarının sınırlı olması gerektiği ve görünmez elin milletlerin zenginliği ve refahı için yeterli olduğu düşüncesidir. Önemle belirtmeliyim ki Smith' in düşüncelerinin değerini daha iyi anlamamız için görünmez ayak ve milletlerin israfı tecrübesini yaşamak gerekmiştir."*⁸

Rant arayışını aşırı devlet müdahalesinin bir sonucu olarak yorumlayan neo-liberal eğilimli yazarlar, gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomiye niçin müdahale etmek zorunda olduğu sorusunu sormamakta, neden yerine sonuç ile uğraşmaktadırlar. Bu noktada yeni sanayileşen Doğu Asya ülkelerinin deneyimleri, gelişmekte olan ülkelere önemli açılımlar sunmaktadır. Bu ülkelerde devlet tarafından yaratılan rantlar, yeni sanayilerin kurulmasına yönelik teşvik sağlamada sanayi politikasının en önemli mekanizmalarından biridir. Geç sanayileşen ülkelerde yeni sanayilerin kurulması herhangi bir yenilikçi faaliyette olduğu gibi, yüksek risk içerir ve özel sektörün piyasa mekanizmasının- görünmez elin- itisiyle her zaman bu riski üstüne alması söz konusu olmayabilir. Dolayısıyla, devlet bu sanayilerin gelişimini özel sektöre bırakacak sa, bu piyasalara ilk girecekler için, kredi sağlamak, faiz oranlarını düşük tutmak gibi korumacı bazı önlemler ile rant yaratılması kaçınılmazdır, Tayvan, G.Kore gibi ülkelerde yaşanan deneyim, sermaye birikimi sürecinde devletin bu tür bir rol oynadığını göstermektedir.

Bu bağlamda, yeni sanayileşen Doğu Asya ülkelerinde sanayinin teşvik edilmesinde rant yaratılması olgusunun başarısının altında, neoliberal iktisadın rant arayışı kuramından farklılaşan dört temel unsurun olduğu görülmektedir.⁹ İlk olarak yaratılan rantların ulusal çıkarılara hizmet eden doğrudan verimli faaliyetlere yönlendirilmesi sağlanmıştır. İkincisi, rant aramanın maliyetinin en düşük düzeyde tutulması başarılmıştır. Üçüncüsü, hükümetler servet birikiminin verimli olmayan diğer kanalları- kentsel reel varlık spekülasyonu, kırsal toprak ağalığı gibi- kapatmışlardır. Son olarak da

* M.Ü., İİBF, İktisat Bölümü, Araştırma Görevlisi

Münevver SOYAK

rantların ve diğer teşviklerin gerçekleşmesi, ihracat zorunluluğu gerektiren performans standartlarına bağlanmıştır.

Sonuç olarak gelişmekte olan Doğu Asya ülkelerinin sermaye birikimi deneyimlerinden çıkarılacak ders açıktır. Geç sanayileşen ekonomilerde, özellikle yeni sanayilerin gelişiminde--elektronik gibi-devletin teşvik amacıyla rant yaratması kaçınılmazdır. Bu noktada önemli olan,yaratılan rantların rekabetçi bir temelde en etkin bir biçimde dağıtılması ve verimli olmayan alanlara gidebilecek kanalların başarılı bir şekilde tıkanmasıdır. Böylelikle, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki rant olgusuna yalnızca toplumsal kaynak israfına odaklanan rant arayışı kuramıyla bakmak yerine,

piyasa mekanizmasının-görünmez elin- gerçekleştirmediği bazı yeni sanayilerin devlet eliyle teşvik edilmesinin bir mekanizması olarak bakmak kaçınılmazdır. Böyle bir bakış açısı, sonuçlar üzerinde analiz yaparak devletin ekonomiden çekilmesi önerisini değil, aksine sebepler üzerinde yoğunlaşarak, stratejik devlet müdahalesinin gerekliliğini ortaya koyacaktır. Yeni sanayileşen Doğu Asya ülkelerinde bu bakış açısı görünen eli-devlet- sanayileşmenin temel itici gücü haline getirmiştir.

“Görünmez ayaklar” her toplumda, her ekonomide vardır.Önemli olan bunları yönlendirebilecek, denetleyebilecek ve organize edebilecek etkinlikte “görünen bir elin” varlığıdır.

DİPNOTLAR

- 1 Az gelişmiş ülkeler ve özellikle Hindistan ve Türkiye’ de devletin dış ticarete müdahalesi sonucunda ortaya çıkan rantlara yönelik ,rant arayışının maliyetinin hesaplanması için bkz.A.O.Krueger, “The Political Economy of the Rent Seeking Society”, *American Economic Review*, Vol. 64,1974.
- 2 Kuramsal olarak Rant Arayışı yaklaşımının temelleri,klasik monopol çözümlemesi ve Harberger üçgeni olarak tanımlanan tüketici artığına tepki olarak,bu artığın genişletilmesi bağlamındaTullock tarafından atılmıştır.Bkz.G.Tullock, ”The Welfare Cost of Monopolies,Tariffs and Theft”,*The Western Economic Journal*,June 1967.
- 3 Rant Arayışı Kuramının gelişimine yönelik tanıtıcı çalışmalardan en önemlisi Tollison’ undur.Bkz.R.D.Tollison, ”Rent Seeking: A Survey”,*Kyklos*, Vol.35,1982.
- 4 S.Mohammed ,J.Whalley, ” Rent Seeking in India:Its Costs and Policy Significance” *Kyklos*, Vol.37,1984
- 5 E.Katz,J.Rosenberg, ” More Measuring Budget Related Rent Seeking: A Comment”, *Public Choice*, Vol.78,1994.
- 6 Bu konuda bazı örnekler şunlardır:
D.Sağlam, “Rant Arayışı Kuramı”,*Banka ve Ekonomik Yorumlar*,Sayı.6,1993.
A.Altay, ”Rant ve Rant Kollama Faaliyetleri “,*Banka ve Ekonomik Yorumlar*,Sayı.3,1994.
C.C.Aktan, ”Rant Savaşları”,*Forum*,Ekim1994.
- 7 Kendisini az gelişmiş ülkelerin gelişmesine adanmış! olan Krueger’ in, 1964 ‘ de Hindistan,1968’ de Türkiye üzerine yapmış olduğu çalışmalar sonucunda, bu oranın iki ülkede sırasıyla,%7 ve %15 olduğu iddia edilmektedir.
- 8 Aktan,s.12-19.
- 9 Doğu Asya Ülkelerinin Sanayileşmesi ve devlet müdahalesinin bu süreç üzerindeki rolünü ele alan bir çalışma için.bkz.UNITED NATIONS, *United Nations Conference on Trade and Development:Trade and Development Report*,1994,s.68-69.

KAYNAKÇA

Aktan,C.C.,”Rant Savaşları”,*Forum*,Ekim1994.

Altay,A,”Rant ve Rant Kollama Faaliyetleri “,*Banka ve Ekonomik Yorumlar*,Sayı.3,1994.

Katz,E.,J.Rosenberg,” More Measuring Budget Related Rent Seeking:A Comment”, *Public Choice*,Vol.78,1994.

Krueger,A.O.; “ The Political Economy of the Rent Seeking Society”, *American Economic Review*, Vol..64,1974.

Mohammed,S.,J.Whalley,” Rent Seeking in India:Its Costs and Policy Significance”
Kyklos, Vol.37,1984

Sağlam,D., “Rant Arayışı Kuramı”*Banka ve Ekonomik Yorumlar*,Sayı.6,1993.

Tollison,R.D.”Rent Seeking: A Survey”*Kyklos*,Vol.35,1982.

Tullock,G.” The Welfare Cost of Monopolies, Tariffs and Theft”,*The Western Economic Journal*,June 1967.

UNITED NATIONS, *United Nations Conference on Trade and Development:Trade and Development Report*,1994.

